

Kayıt Dışı Ekonominin Ekonomik Etkileri *

Ömer Faruk Öztürk¹

Aysun Karamıklı²

Received: 10/02/2019

Accepted: 25/04/2019

Online Published: 25/04/2019

Özet

Kayıt dışı ekonomi, devletten gizlenen, kanuni belgelerle belgelendirilmeyen, resmi olarak kayıt altına alınmadığı için ölçüm yöntemleri ile tam olarak belirlenemeyen, milli gelir hesaplarına dâhil edilemeyen, yasal veya yasadışı gelir sağlayıcı ekonomik faaliyetler şeklinde tanımlanmaktadır. Kayıt dışı ekonomi hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ekonomiler için ortak bir sorun oluşturmaktadır. Kayıtdışı faaliyetlerin zamanla artması ile birlikte kayıtdışı ekonominin ekonomik ve sosyal etkilerinin tespit edilmesi önem kazanmıştır. Bu çalışmada kayıt dışı ekonominin etkileri araştırılmış ve kayıtdışı ekonominin ekonomik büyüme, vergiler, gelir dağılımı, yolsuzluk üzerindeki etkili olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kayıt dışı ekonomi, ekonomik büyüme, vergi yükü, gelir dağılımı

JEL Sınıflandırması: 017, E26, 043

Economic Impacts of Shadow Economy

Abstract

The shadow economy can be documented by the government, documented by statutory content, officially made without registration or defined in the economic activities which are legal or illegal, which cannot be fully defined by the methods and which cannot be accounted for according to national income accounts. The informal economy is a common problem for both developed and developing economies. The determination of economic and social impacts of shadow economy gained importance together with the increases in the unregistered activities over time. This study researched the economic impacts of shadow economy and revealed that the shadow economy had impact on the economic growth, taxes, income distribution and corruption.

Keywords: Shadow economy, economic growth, tax burden, income distribution

JEL Classification: 017, E26, 043

* Bu çalışma Aysun Karamıklı'nın Dr. Öğr.Üyesi Ömer Faruk Öztürk'ün danışmanlığı altında yürütülen "Kayıt Dışı Ekonominin Kurumsal ve Ekonomik Belirleyicileri: Orta Doğu ve Doğu Avrupa Geçiş Ekonomileri Örneği" isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Uşak University, Maliye, omerfaruk.ozturk@usak.edu.tr

² Maliye Yüksek Lisans öğrencisi, Uşak University, aysunkrml@gmail.com

1. Giriş

Kayıt dışı ekonomi, ülke ekonomilerinde değişen boyutlarda meydana gelen ve çözülmesi gereken ciddi sorunlardan birisidir. Kayıt dışı ekonomi, her ülkede görülmekle birlikte genellikle gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere göre boyutlarının daha yüksek olduğu çeşitli çalışmalarda elde edilen ortak bir bulgu olmuştur (Prokhorov, 2001; Schneider ve Klinglmair, 2004; Schneider, 2010). Kayıt dışı ekonominin dünyada boyutunun artması ile birlikte dünya çapında kayıt dışı ekonomiye ilgi artmıştır. Böylece kayıt dışı ekonomi kavramı, 1970'li yıllardan itibaren ekonomistler tarafından incelenmeye başlanmıştır. 1980'li yıllardan itibaren çeşitli çalışmalarda kayıt dışı ekonomiye yer verilmiştir (Schneider, 1994; Friedman vd., 2000; Buehn ve Schneider 2009; Savaşan, 2014; Medina ve Schneider, 2018).

Kayıt dışı ekonomi, nedenleri, sonuçları ve işleyişi itibariyle karmaşık ve çok yönlü bir olgudur. Yasal ya da yasadışı idarelerin bilgisi dışında gerçekleşen hukuki kurallara aykırı faaliyet olması kayıt dışı faaliyetlerin tespitini ve çözüm sürecini zorlaştırmaktadır. Ülkeler arasında büyüklüğü, nedenleri ve sonuçları farklılık gösteren kayıt dışı ekonomi ile mücadele önemlidir. Çünkü kayıt dışı ekonomide meydana gelen bir artış vergi gelirlerinin azalmasına, sosyal güvenlik sisteminin bozulmasına, vatandaşlar arasında haksız rekabet ortamının oluşmasına, işsizlik, sivil işgücü, gelir, tüketim, enflasyon, büyüme oranları ve milli gelir gibi birçok ekonomik göstergelerin hatalı sonuçlanmasına sebep olmaktadır. Böylece hem ekonomik hem de sosyal birçok olumsuz etkilere sebep olmaktadır. Bu nedenlerden dolayı tüm ülkeler ekonomideki olumsuz etkileri en aza indirmek için çeşitli önlemler olarak kayıt dışı ekonomi ile mücadele etmeye çalışmaktadırlar.

Bu kapsamda çalışmada öncelikli olarak kayıt dışı ekonomi konusu ele alınarak tanımı ve unsurları açıklanmaktadır. Daha sonra kayıt dışı ekonominin ekonomik etkilerinin yer aldığı teorik ve ampirik çalışmalara yer verilerek ekonomik faktörlerden ekonomik büyüme, vergi yükü, gelir dağılımı ve yolsuzluğun kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisi incelenmektedir. Çalışmanın sonuç bölümünde ise, kayıt dışı ekonominin ekonomik etkileri genel bir değerlendirme ile sunularak önerilere yer verilmektedir.

2. Literatür Taraması

Kayıt dışı ekonomi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye yönelik literatürde birçok çalışma mevcuttur (Bkz. Akalın ve Kesikoğlu (2007), Elgin ve Öztunalı (2014), Muthyoi (2014), Uçan ve Kaçar (2016), Bayar, Odabaş ve Şaşmaz (2018)). Diğer yandan bazı çalışmalarda kayıt dışı ekonomi ile vergi yükü arasında pozitif bir ilişki (Bkz. Schneider (2010), Elgin (2012), Kuehn (2014),) görülmüştür. Bazı çalışmalarda ise, yolsuzluk ile kayıt dışı ekonomi arasında pozitif

bir olduğu (Bkz. (Friedman vd., (2000), Schneider (2007), Buehn ve Schneider (2009), Dreher ve Schneider (2010), Shahab vd. (2015), Ouédraogo (2017)) sonucuna ulaşılmıştır.

Friedman vd. (2000), panel regresyon analizi kullanarak 69 ülke için yaptıkları çalışmalarında vergi oranları ve yolsuzluğun kayıt dışı ekonomi ile ilişkisini tespit etmeye çalışmışlardır. Yapılan analiz sonucunda yüksek dolaylı ve doğrudan vergilerin kayıt dışı ekonomi ile ilişkisi bulunmadığını hatta yüksek vergi oranlarının daha az kayıt dışı ekonomi ile ilişkisi olduğuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda daha fazla bürokrasi ve yolsuzluğun kayıt dışı ekonomi üzerinde olumlu etkisi olduğu sonucuna varmışlardır. Schneider (2007), regresyon analizi ile 1999-2003 döneminde 145 ülkede kayıt dışı ekonomi ve yolsuzluk arasındaki etkileşimi araştırmıştır. Çalışması sonucunda, kayıt dışı ekonominin yüksek gelirli ülkelerde yolsuzluğu azalttığını, düşük gelirli ülkelerde yolsuzluğa yol açtığını tespit etmiştir. Akalın ve Kesikoğlu (2007) Türkiye’de 1975-2005 yılları arasında kayıt dışı ekonomi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. ilk olarak Feige’ nin basit ve geliştirmiş parasal oran yöntemini kullanarak kayıt dışı ekonominin büyüklüğü tahmin edilmiş ardından regresyon analizi ve Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Çalışma sonucunda kayıt dışı ekonomiden ekonomik büyümeye yapılan doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Kayıt dışı ekonominin büyüme üzerinde pozitif bir etki meydana getirdiğine ulaşılmıştır. Başka bir çalışmada, Buehn ve Schneider (2009), yapısal denklem modelini kullanarak 51 ülkenin 2000-2005 döneminde kayıt dışı ekonomi ile yolsuzluk arasındaki ilişkisini analiz etmişlerdir. Çalışmaları sonucunda yolsuzluk ile kayıt dışı ekonomi arasında pozitif bir ilişki olduğu ortaya koymuşlardır. Yolsuzluğun artması ile kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin arttığı öne sürülmüştür. Dreher ve Schneider (2010), panel regresyon analizini kullanarak 98 ülkede 2000-2002 dönemine ait verilerle kayıt dışı ekonomi ile yolsuzluk arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Çalışmaları sonucunda düşük gelirli ülkelerde kayıt dışı ekonomi ve yolsuzluğun tamamlayıcı olduğunu keşfetmişlerdir.

Diğer yandan Elgin (2012), zaman serisi analizi yöntemini kullanarak Türkiye’de 1950-2009 döneminde vergiler ile kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkiyi tespit etmeyi amaçlamıştır. Yapılan çalışma sonucunda vergiler ile kayıt dışı ekonomi arasında anlamlı bir ilişki olmadığını tespit etmiştir. Fakat, yapısal kırılmanın varlığı dikkate alındığında ise zaman serisi analizi sonucunda vergiler ile kayıt dışı ekonomi arasında negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Başka bir çalışmada, Ay vd. (2014), regresyon denklemi ve nedensellik testi kullanarak Türkiye’de 1985-2012 döneminde vergi yükünün, enflasyonun ve vergi affının kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisini tespit etmeyi amaçlamışlardır. Yapılan nedensellik testi sonucunda, vergi yüklerinden kayıt dışı ekonomiye doğru tek taraflı nedenselliğin olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda vergi yükü ile kayıt dışı ekonomi arasında pozitif yönde bir ilişki sonucuna ulaşılarak vergi yükünde meydana gelecek azalışların kayıt dışı ekonomiyi ortadan kaldıracı nedenlerden

birisi olduğunu tespit etmişlerdir. Bununla birlikte enflasyonun vergi yükünü etkilediği yönündeki nedensellik ilişkisi de tek taraflı olarak belirlenmiştir. Ekonometrik sonuçlardan elde edilen tespitler neticesinde kayıt dışı ekonomiyi azaltmak için düzenlemeler, vergi yükünü hafifletmeye, fiyat istikrarının sağlanmasına ve vergi affı beklentisini ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalar yapılması gerektiği ifade edilmiştir.

Kuehn (2014), vergi oranlarındaki farklılıkları baz alarak oluşturulan bir model kullanarak 21 OECD ülkeleri üzerinde yapılan çalışmada vergi oranları, kurumsal kalite ve kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Yapmış olduğu çalışma sonucunda kurumsal kalite ve vergi oranının kayıt dışı ekonomiyi olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Elgin ve Öztunalı (2014), panel veri analizi yöntemini kullanarak 141 ülkede 1984-2009 döneminde kayıt dışı ekonomi ile kişi başına GSYİH tarafından sağlanan ekonomik gelişme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmaları sonucunda, kurumsal kalitenin ekonomik gelişme ile kayıt dışı ekonominin büyüklüğü arasındaki ilişkiyi güçlü bir etkileşim içinde olduğunu tespit etmişlerdir. Benzer bir çalışmada Muthyoi (2014), zaman serisi analizi kullanarak Kenya’da 1980-2010 yılları arasında kayıt dışı ekonomi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmada ülkedeki reel GSYH ile kişi başına düşen büyüme ve kayıt dışı sektör istihdamı artışı arasındaki ilişkiyi değerlendirmiştir. Yapmış olduğu çalışma sonucunda, kayıt dışı ekonomi ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir çalışmada, Shahab vd. (2015), statik ve dinamik panel regresyon yöntemleri kullanılarak gelişmiş ve gelişmekte olan 25 ülkenin verilerini kullanarak 1999-2007 dönemi için yolsuzluğun kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çalışmaları sonucunda, ilişkinin yolsuzluk endeksine bağlı olarak tamamlayıcılık veya ikame edilebilirlik gösterebileceğini tespit etmişlerdir. Ayrıca seçilen tüm ülkeler için ekonomik büyüme arttıkça kayıt dışı ekonominin arttığını, düzenleyici kalitedeki gelişmenin gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonomiyi azalttığını ortaya koymuşlardır.

Uçan ve Kaçar (2016), Johansen Eş Bütünleşme testi ve Granger Nedensellik Testi analizi yöntemleri kullanılarak Türkiye’de 2007: Q1-2015: Q4 dönemi için kayıt dışı ekonominin GSYİH’ daki oranı tespit edip ekonomik büyüme ile ilişkisi analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucunda, Johansen Eş Bütünleşme ile değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi tespit etmişlerdir. Ancak Granger Nedensellik testi ile kayıt dışı ekonomi ile büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edememişlerdir. Başka bir çalışmada, Bayar vd. (2018), Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından geliştirilen nedensellik testi kullanılarak 11 Orta Doğu ve Doğu Avrupa geçiş ekonomilerinde 1996-2005 döneminde kayıt dışı ekonomi ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini analiz etmeyi amaçlamışlardır. Yapmış oldukları çalışmaları sonucunda, kayıt dışı ekonomiden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmişlerdir.

3. Kayıt Dışı Ekonomi Tanımı ve Özellikleri

Kayıt dışı ekonomi, ülkelerin kurumsal, ekonomik ve sosyal gelişim düzeylerine bağlı olarak her ülkede farklı büyüklükte ve şekillerde karşı karşıya kalınan sorunlardan birisidir. Bu farklılık sebebiyle kayıt dışı ekonomiyi ifade edebilmek için ilgili literatürde birçok kavram kullanılmaktadır. Bunlar, gayri resmi ekonomi, yeraltı ekonomisi, yasadışı ekonomi, gölge ekonomi gibi çeşitli kavramlardır (Medina ve Schneider, 2018:4). Kayıt dışı ekonomi, vergi, sosyal güvenlik primi gibi mali ödemelerden ve bunlara ilişkin idari faaliyetleri yerine getirmekten kaçınmak için piyasada üretilen mal ve hizmetlerin kamu otoritelerinden gizlenmesi olarak tanımlanmıştır (Schneider vd., 2010).

Kayıt dışı ekonomi incelendiğinde çok taraflı bir kavram olması sebebiyle kendine özgü birçok niteliğe sahiptir. Buna göre kayıt dışı ekonominin özellikleri, yasalara ve kurallara uygun olmaması, ahlaki normlara aykırı olması, vergilendirilmemiş olması, istatistiki olarak ölçülememesi ve gelir sağlaması şeklinde açıklanabilmektedir.

Kayıt dışı ekonomi genel olarak hukuka dayanmamaktadır. Toplum tarafından zararlı ve kötü olarak nitelendirilen yasadışı işlemler kanunen yasaklanmış faaliyetler olarak nitelendirilmektedir. Bu bağlamda kayıt altına alınmayan ve hukuki olarak yasal kabul edilmeyen her türlü işlemler kayıt dışı ekonomi içerisinde yer almaktadır. Toplumsal kurallara uymayan toplumun kötü ve ahlak dışı olarak gördüğü uyuşturucu madde ticareti, organ ticareti, kumar ve yalan beyanname ile müşteriyi kandırma gibi ahlaki normlara uymayan faaliyetler kayıt dışı ekonomi içerisinde yer almaktadır. Kayıt dışı ekonominin en bilinen özellikleri içerisinde faaliyetlerin vergilendirilmemesi gelmektedir. Kayıt dışı ekonomi asıl olarak ekonomik faaliyetlerin kayıt altına alınmaması, belgelendirilmemesi şeklinde meydana gelmektedir. Kayıt dışı ekonominin unsurlarından biri olan işlemlerin kayıtlarda yer almaması bir gelirin miktarının tam olarak ölçülememesine sebep olmaktadır. Her ne kadar çeşitte ölçüm metodları söz konusu olsa dahi genellikle tahmine dayanmaktadır (Çetintaş ve Vergil, 2003:20). Kayıt dışı ekonominin gelir sağlama özelliği ile kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde bulunan bireyler faaliyetleri karşılığında bir gelir sağlamış olmaktadır.

4. Kayıt Dışı Ekonominin Ekonomik Etkileri

Kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme, vergiler, gelir dağılımı, istihdam, yolsuzluk ve kayıtlı ekonomi gibi ekonomik göstergeler üzerinde çeşitli olumlu ve olumsuz etkileri bulunmaktadır.

4.1. Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi

Ekonomik büyüme, bir ülkede veya bölgedeki insanların ihtiyaçlarını karşılayacak araçlar ve ürünlerdeki artış olarak ifade edilmektedir. Ekonomik büyüme, reel GSYH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla)'da bir dönemden diğerine reel olarak bir artış meydana gelip gelmediğine bakılarak ölçülmektedir (Eğilmez, 2012:1). Kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme üzerine olumsuz

etkileri olduğunu savunan yazarların aksine kayıt dışı ekonominin büyüme üzerine olumlu etki yarattığı çalışmalarda bulunmaktadır. Kayıt dışı ekonomi, vergi gelirlerini düşürüp bütçe açığını artırarak enflasyona neden olmaktadır. Fiyatların artması ve devam eden bütçe açıkları faiz oranlarının artmasına yol açmaktadır. Bu durumda devletin kayıt dışı ekonomiyi düşürmek için vergisel reformları uygulamakta gönülsüz olması, bütçe açıklarının finansmanı için hazine bonusu alanlara ek gelir imkanı sağlayarak kaynak transferi yapılmasını sağlamaktadır. Kamu kesiminin hazine bonoları için yüksek faiz oranları teklifi finansal dışlama etkisiyle yatırım ve ekonomik büyümeyi negatif etkilemektedir (İkiz, 2000:103). Böylece kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etki oluşturduğunu savunanlar, kayıt dışı ekonomiyi azaltmanın vergi gelirlerinin artmasına ve dolayısıyla kamu harcamalarında bir yükselişe ve üretim artışı ile birlikte ekonomik büyümede gelişme meydana getireceğini ileri sürmektedirler (Schneider ve Enste, 2002:6-7). Genel olarak kayıt dışı ekonominin GSMH içindeki boyutunun artmasının ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etki yarattığını savunmaktadırlar.

Ekonomide, verginin olmadığı bir ortam ile vergi ve benzeri yükümlülüklerin olduğu ortam karşılaştırıldığında eğer vergilerin alınması ile kamu tarafından yerine getirilen büyüme düzeyi vergiler alınmadığı durumda meydana gelen büyüme düzeyinden daha düşük ise, kayıt dışı faaliyette bulunmanın olumlu etki ortaya çıkardığı savunulmaktadır (Kıldış, 2000:20). Kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme üzerindeki diğer bir olumlu etkisi rekabet olmuştur. Kayıt dışı ekonomide üretim maliyetlerinin düşük olmasıyla yurtiçi işletmeler uluslararası piyasalardaki işletmelere göre daha düşük fiyatta satış yapmaktadırlar. Bu durum rekabet üstünlüğü oluşturarak ihracatın ve aynı zamanda yurtiçi gelirin artmasına da yol açmaktadır (Kalça, 1996:146). Genel olarak ifade edildiğinde, kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkilerinin ekonomi üzerinde olumlu etkileride söz konusu olmaktadır.

4.2. Vergiler Üzerindeki Etkisi

Kayıt dışı ekonominin ekonomi üzerindeki diğer bir etkisi vergiler üzerindeki etkisidir. , devletin kamu harcamalarını karşılamak için kişi ve kurumlardan ödeme güçlerine göre zorunlu ve karşılıksız alınan ekonomik değerlerdir (Pehlivan, 2013:87). Kayıt dışı ekonomik faaliyetler, kamu finansmanının gelir kaynağı olan vergilerin az veya hiç ödenmemesine sebep olarak devletin vergi gelirlerinin azalmasına yol açmaktadır. Devletin vergi gelirlerinin azalması neticesinde ise meydana gelen bütçe açıklarının karşılanması için borçlanmaya gidilmekte ve bunun sonucunda faiz oranları yükselmektedir. Böylece faizlerin yükseldiği bir ekonomide yatırım maliyetleri artmakta ve yatırımlar azalmaktadır. Azalan yatırımlar işsizliği artırarak işsiz kalan kesimlerin kayıt dışı ekonomide çalışmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla bütçe açıklarının borçlanma ile karşılanması ekonomide bütçe açıklarını daha da artırmaktadır (Sarılı, 2002:43). Kayıt dışı ekonomi ile vergilerin azalması devlet bütçesini olumsuz etkilemektedir. Ekonomide açıkların artması devletin uzun yıllar borçlanma ile mücadele etmesine ve sadece

borçlanmanın yaşandığı dönemleri değil gelecek kuşaklara da sorunlu bir ekonomi bırakılmasına neden olmaktadır (Çetintaş ve Vergil, 2003:20). Bunun yanı sıra devletin toplaması gereken vergi gelirlerini toplamaması kamu harcamalarının azalmasına ve sosyal devlet anlayışının zedelenmesine, savunma, eğitim, sağlık, iç güvenlik, alt yapı hizmetleri gibi kamusal hizmetlerin aksamasına ve zamanında yerine getirilmemesine neden olmaktadır (Selman, 2007:42).

Kayıt dışı ekonominin vergiler üzerindeki olumsuz etkilerinin aksine farklı olumlu etkilerinin de olduğu bazı çalışmalarda savunulmaktadır. Bu bağlamda ekonomide işlemlerin vergi dışı bırakılması vergi yükünün azalmasına ve yatırımlara kaymasına bunun neticesinde üretim, istihdam ve gelirin arttığı düşünülmektedir. Ekonomide faaliyetlerin kayıt altına alınması durumunda vergilerin ödenmesi ile yatırımların yapılamadığı ancak faaliyetlerin kayıt dışı yapılması durumunda kaçırılan vergilerin yatırımlara dönüştürüldüğü böylece kayıt dışılığın yatırımları daha çok artırdığı düşünülebilmektedir (Us, 2004:14).

Kayıt dışı ekonomi, devletin gelir kaynağı olan vergilerin aşınması ile bütçe açıkları ve borçlanmaya neticesinde faizlerin artmasına neden olmaktadır. Diğer bir etki ise, vergilerin ödenmemesi kamusal hizmetlerin yapılamamasına, vergisini ödeyen mükellefler ile ödemeyen mükellefler arasında adaletsizliğe yol açmaktadır.

4.3. Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi

Kayıt dışı ekonominin ekonomik etkilerinden diğer bir olumlu ve olumsuz etkisi gelir dağılımı üzerinde olmaktadır. Kayıt dışı ekonomi gelir dağılımı üzerinde adaletsiz bir durum yaratmaktadır. Kayıt dışı faaliyette bulunan bireylerin vergi ödemedikleri halde kamusal hizmetlerden yararlanmaları gelir dağılımında adaletsizliğe sebep olmaktadır (Karatay, 2009:70).

Kayıt dışı ekonominin gelir dağılımı üzerindeki olumsuz etkisi daha çok alt gelir grupları üzerinde söz konusu olmaktadır. Kayıt dışı ekonomi devletin vergi gelirlerini azaltmakta ve kamusal hizmetlerin yerine getirilmemesine yol açmaktadır. Böylece kamusal hizmetlerin daralması ve kalitesinin düşmesi çoğunlukla alt gelir gruplarını etkilemektedir. Gelir dağılımından düşük pay alan kesimlerin kayıt dışı istihdamda bulunmalarına ve kayıt dışı ekonominin daha da artmasına sebep olunmaktadır. Bu sebeple, kayıt dışı ekonomik faaliyetler neticesinde meydana gelen bütçe açıklarının giderilmesi için vergilerin artırılması vergide adaletsizliğe ve gelir dağılımında eşitsizliği artırmaktadır (Us, 2004:13). Böylece adaletsiz bir vergi sistemi gelir dağılımını daha da kötüleştirmektedir. Öte yandan olumlu etkisine bakıldığında ise, kayıt dışı ekonomik faaliyetler alt gelir gruplarına ek bir iş imkanı sağlıyorsa bu kesimler üzerinde olumlu etki doğurabilmektedir (Karagül, 1997:191). Kayıt dışı ekonomik faaliyetler kişisel geliri artırarak bir çok kimseye geçimlik seviyede gelir imkanı sağlamak ve böylece istihdamda da artış sağlanarak yoksulluğun azalmasına ve gelir dağılımındaki

olumsuzlukları belli ölçüde hafifletilmesine olanak sağlamaktadır.

4.3. Yolsuzluk Üzerindeki Etkileri

Kayıt dışı ekonomi sonucu etkilenen diğer bir faktör yolsuzluktur. Yolsuzluk, kamu görevlilerinin kişisel çıkar sağlamak amacıyla görev ve kaynakların kötüye ve hukuka aykırı şekilde kullanılması olarak ifade edilmektedir. Kayıt dışı ekonomi yasalar yoluyla yasaklanmış veya yasaklanmamış olmasına rağmen bilinçli bir şekilde kayıtlara geçirilmeyen ve belgelendirilmeyen gelir sağlamak amacıyla yapılan ekonomik faaliyetlerdir. Bu faaliyetler gelir dağılımında adaleti olumsuz yönde etkileyerek yolsuzluklara sebep olmaktadır (Bakırtaş, 2012:88-90). Yolsuzluk ile kayıt dışı ekonomi arasında birbirini etkileyen sebepler olduğu ve birbirini tamamlayıcı yapılar olduğu ifade edilmektedir. Bir diğer ifade ile, daha çok yolsuzluk daha çok kayıt dışı ekonomi şeklinde tanımlanmıştır (Schneider ve Enste, 2002:29).

Kayıt dışı ekonominin varlığı kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması, fiyat istikrarı ve gelir dağılımında adaletin sağlanması gibi hedefleri olumsuz etkilemektedir. Böylece kayıt dışı ekonominin olması ile bu alanlarda istatistiksel olarak gelişim sağlanamamakta ve gelir dağılımında bozulmalara sebep olarak yolsuzlukların ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Karakaş, 2007:55). Ayrıca kayıt dışı ekonomi toplumsal değer yargıları ve toplumsal yapıyı olumsuz etkileyerek zararlı ve ahlak dışı görülen faaliyetlerin artmasına, toplumsal yapıdaki bu olumsuzlukların ekonomik yapıları da olumsuz olarak etkilemesine sebep olmaktadır. Böylece kayıt dışı ekonomiden kaynaklanan ekonomik yapıdaki olumsuzluklar yolsuzluğa da sebebiyet vermekte ve neticesinde yolsuzluklar ekonomik büyüme, yatırımlar, gelir dağılımı ve vergileri olumsuz yönde etkilemektedir.

5. Sonuç ve Öneriler

Kayıt dışı ekonomi tüm ülkeler için önemli sorunlar teşkil etmektedir. Kayıt dışı ekonomiye sebep olan faktörler ülkeden ülkeye değişmekle birlikte genel olarak ortaya çıkmasında vergi yükü, sosyal güvelik primi, enflasyon ve işsizlik gibi ekonomik, vergilendirme ortamının belirsiz ve karmaşık olması, işgücüne işletmelere yönelik aşırı düzenlemeler gibi kurumsal nedenlerin yanı sıra nüfusun hızla artması ve köyden kente göç, denetimlerin yetersizliği, vergi ahlakı ve bilincinin eksik olması gibi sosyal, kültürel, demografik ve psikolojik nedenlerde kayıt dışı ekonominin meydana gelmesine sebep olmaktadır. Dolayısıyla kayıt dışı ekonominin tespitine ve önlemlerine yönelik olarak her ülke kendi yapısal özelliklerini dikkate alarak yöntemler belirlemek zorundadır. Kayıt dışı ekonomiyi besleyen ve güçlendiren ekonomik etkilerin başında vergi gelmektedir. Vergi oranlarının yüksekliği, kayıt dışı kesimlerin genişlemesine ve vergilerin ağırlaşmasına yol açmaktadır. Böylece istenilen vergi gelirin ulaşılmasına ve vergi oranlarının daha da artırılmasına neden olmaktadır. Bunun sonucunda da kayıt dışı faaliyet alanlarına yönelim daha da artmaktadır. Diğer taraftan kayıt dışı ekonomi üzerinde etkili olan ekonomik faktör gelir dağılımı eşitsizliğidir. Yüksek gelir grupları ile düşük

gelir grupları arasında meydana gelmektedir. Düşük gelir elde bireyler kayıt dışı faaliyetlerde bulunarak gelirlerini artırma yolunu seçmektedirler. Başka bir ekonomik faktör yolsuzluktur. Yolsuzluk ile kayıt dışı ekonomi birbirini etkileyen ve birbirini tamamlayıcı kavramlardır. Kayıt dışı ekonominin varlığı kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması, fiyat istikrarı ve gelir dağılımında adaletin sağlanması gibi hedefleri olumsuz etkilemektedir. Kayıt dışı ekonomiden kaynaklanan ekonomik yapıdaki olumsuzluklar yolsuzluğa da sebebiyet vermekte ve neticesinde yolsuzluklar ekonomik büyüme, yatırımlar, gelir dağılımı ve vergileri olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bağlamda, kayıt dışı ekonominin sebep olduğu bu sorunlar ülke ekonomilerine zarar vermektedir. Bu nedenle kayıt dışı ekonomi ile mücadelede bulunarak her ne kadar tamamen bitirilmesi güç olsada makul bir düzeye çekebilmesi amacıyla birtakım önlemler alması ülkeler için önemli olabilmektedir. Alınması gereken önlemler şu şekilde sıralanabilir;

- Kayıt dışı ekonominin artmasında önemli olan unsurların başında vergi yükü gelmektedir. Bu sebeple kayıt dışı ekonomi ile mücadelede vergi oranlarını makul düzeylere çekilmesi kayıt dışı ekonomiyi azaltabilecektir. Ayrıca vergi denetim elemanlarının sayısının artırılması ile de kayıt dışı ekonominin boyutunun azaltılabileceği söylenebilir.
- Kayıt dışı ekonomiye neden olan diğer bir unsur ise, gelirin adil olmaması ve bireyler arasında adaletsiz bir durumun meydana gelmesidir. Bu sebeple gelir dağılımını adaletli bir duruma getirebilecek iktisat politikaları uygulanması öncelikli olarak adil bir vergilendirme sisteminin oluşturulabilmesi ile mümkün olabilecektir. Adil bir vergilendirme sisteminin sağlanması için vergi sisteminde dolaylı vergi tutarlarının azaltılması dolaysız vergi tutarlarının ise artırılması ile sağlanabileceği ileri sürülebilir.
- Kayıt dışı ekonomi, insanların ahlaki dengelerine bağlı olarak meydana gelen bir olgudur. Bireylerin ahlaki değerlerinin gelişmiş olması ekonomide kamu yönteminin kalitesini etkilemektedir. Ahlaki değerlerin düşük olduğu toplumda yasadışı faaliyetlerin daha çok görüldüğü ve kayıt dışı faaliyetler ile gelir elde edildiği belirlenmektedir. Bu durumda kayıt dışı ekonomi ile mücadelede ülkenin insan kalitesini artıracak, insan odaklı mücadele yöntemleri ile kayıt dışı ekonomiyi azaltabilecekleri ileri sürülebilir.
- Kayıt dışı ekonomi ile mücadelede ülkelerin idari, yönetim ve hukuki yapısı gibi etkenler son derece etkili olabilmektedir. Hukuki yapının bozuk olduğu ve denetim mekanizmasının yetersiz olduğu sistemlerde kayıt dışı ekonomi daha fazla görülmektedir. Bu sebeple kayıt dışı ekonomiye karşı sağlam bir hukuki yapının oluşturulması, kanunlardaki boşlukların doldurulması kayıt dışı ekonomiye karşı denetim mekanizmalarının geliştirilmesi, caydırıcılığın artırılması amacıyla cezalarda artışın sağlanması kayıt dışı ekonominin azaltılmasında etkili olabileceği ifade edilebilir.

Kaynakça

- Akalın, G. ve Kesikoğlu, F. (2007). Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ve Büyüme İlişkisi, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 71-87.
- Bakırtaş, D.(2012). Yolsuzluğun Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. 19(2), 87-98.
- Bayar, Y., Odabaş, H. ve Şaşmaz, M. Ü. (2018). Geçiş Ekonomilerinde Kayıt Dışı Ekonominin Büyüme Üzerindeki Etkisi. 6 th SCF International Conference on “Economic and Social Impacts of Globalization and Liberalization, Antalya, 36-40.
- Buehn, A., & Schneider, F. (2009). Corruption and The Shadow Economy: A Structural Equation Model Approach. *IZA Discussion Paper Series*, No. 4182, 1-39.
- Çetintaş, H. ve Vergil, H. (2011). Türkiye'de Kayıtdışı Ekonominin Tahmini. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4(1), 15-30.
- Dreher A., & Schneider F. (2010) Corruption and The Shadow Economy: An Empirical Analysis. *Public Choice*, 144, 215–238.
- Eğilmez, M. (2012). *Büyüme Başka Şey Gelişme Başka*. <http://www.mahfiegilmez.com/> adresinden 30 Kasım 2018 tarihinde alınmıştır.
- Elgin, C. (2012). Vergiler ve Kayıtdışı Ekonomi: Bir Değerlendirme ve Türkiye Örneği. *Middle East Technical University Studies in Development*, 39(2), 237-258.
- Elgin, C. ve Öztunali, O. (2014). Institutions, Informal Economy, and Economic Development. *Emerging Markets Finance and Trade*, 50(4), 145-162.
- Friedman, E., Johnson, S., Kaufmann, D., & Zoido-Lobaton, P. (2000). Dodging the Grabbing Hand: The Determinants of Unofficial Activity in 69 Countries. *Journal of Public Economics*, 76(3), 459-493.
- İkiz, A. S. (2000). Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye’de Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri. Yayınlanmamış Doktora Tez. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. İzmir.
- Kalça, A. (1996). Kayıt Dışı Ekonomi’nin Bazı Makro Ekonomik Değişkenler ve Crowding Out Üzerindeki Etkileri. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Doktora Tezi. Trabzon.
- Karagül, M. (1997). Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin İncelenmesi. *Yönetim ve Ekonomi*. *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 185-205.
- Karakaş, M. (2007). Yolsuzluğun Nedenleri, Etkileri ve Yolsuzlukla Mücadelede Alternatif Bir Yaklaşım Olarak Yönetişim. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 50, 44-66.
- Karatay, Ö. (2009). Kayıt Dışı Ekonominin Ülke Ekonomisine Etkileri ve Toplumsal Maliyeti. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Yüksek Lisans Tezi. Sivas.
- Kıldış, Y. (2000). Kayıt Dışı Ekonominin Ulusal-Uluslararası Boyutu ve Çözüm Önerileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (2), 1-27.
- Medina, L. & Schneider, F. (2018). Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years?. *IMF Working Paper 18/17*, Washington DC: International Monetary Fund. 1-76.

- Muthyoi, A. (2014). The relationship between informal sector size and economic growth in Kenya. MST-Department of Econometrics and Statistics [24]. <http://ir.library.ku.ac.ke/handle/123456789/12310> adresinden 15 Mart 2019 tarihinde alınmıştır.
- Ouédraogo, I. M. (2017). Governance, Corruption, and The Informal Economy. *Modern Economy*, 8, 256–271.
- Pehlivan, Osman (2013). *Kamu Maliyesi*. Murathan Yayınevi
- Prokhorov, A.B. (2001). The World Unobserved Economy: Definition, Measurement and Optimality Considerations. Central Michigan University, 5-18.
- Sarılı, M. A. (2002). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler. *Bankacılar Dergisi*, 41, 32-50.
- Savaşan, F. (2014). *Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi*. Gelir İdaresi Başkanlığı, Sakarya Üniversitesi. 1-82.
- Schneider, F. (1994). Measuring The Size and Development of The Shadow Economy. Can The Causes be Found and The Obstacles be Overcome?. in: H. Brandstatter and W. Güth (eds.), *In Essays on Economic Psychology*, Springer, Berlin, Heidelberg, 193-212.
- Schneider, F. & Enste, D. (1999). Shadow Economies Around the World: Size, Causes and Consequences. *CESifo Working Paper Series No. 196*. <https://ssrn.com/abstract=272624> adresinden 24 Mart 2019 tarihinde alınmıştır.
- Schneider, F., Klinglmair, R. (2004). Shadow Economies Around The World: What Do We Know?, *CESIFO Working Paper*, 1167, 1.53.
- Schneider, F. (2010). The Influence of Public Institutions on The Shadow Economy: An Empirical Investigation for OECD Countries. *Review of Law & Economics*, 6(3), 441-468.
- Selman, F. (2007). Kayıtdışı Ekonomi ve Türkiye’deki Boyutu. *Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir.
- Schneider, F., Buehn, A. & Montenegro, C. E. (2010). New Estimates for The Shadow Economies All Over The World. *International Economic Journal*, 24(4), 443-461.
- Shahab, M. R., Pajooyan, J., & Ghaffari, F. (2015). The Effect of Corruption on Shadow Economy: An Empirical Analysis Based on Panel Data. *International Journal of Business and Development Studies*, 7(1), 85-100.
- Us, V. (2004). *Kayıtdışı Ekonomi Tahmini Yöntem Önerisi: Türkiye Örneği*. Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni (No. 2004/17). 1-50.
- Uçan, O. & Kaçar, E. (2016). Kayıt Dışı Ekonominin Boyutu Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. Conference Paper. Unikap 2016.